

Fejér megye népe és vallási viszonyai a római uralom idején.

Az *öslakosság*. Pannonia római kori lakosságának különösen a Duna mentén nagyon tarka képe volt. Az ősi elemet egyrészt a keltáktól leigázott és Horvát-Szlavóniába meg a délre Boszniába szorított illírek itt rekedt maradékai, másrészt a rómaiak által meghódított és századok folyamán elrómaiósodott keltaság képezte. Az elrómaiósodás azonban nem volt teljes. Mutatják ezt a feliratos, domborműves sírköveknek kelta műipart követő csavart, barokkvonalas díszítményei, a feliratok barbár nevei, a domborművek alakjainak ruházata. Különösen a női viselet őrizte meg ősi jellegét. A sírköveken fennmaradt a rómainál eltérő viseletük, miként ez számos fejérmegyei leleten is látható: hosszú ujjú alsó ruha, felette mellső és hátsó kötényből álló felső ruha, melyeket a vállakon hatalmas kapcsolótűk tartanak össze. Fejviseletük felfelé szélesedő hengeres sapka, prémes kalpag, turbánszerűen összehajtott vagy vállra eső fejkendő (l. I. tábl. 1. k.).

Ugyancsak gazdag Fejér megye római sírköveken fennmaradt kelta, illír nevekben is. Gronovszky Iván műve szerint (Meghatározott nemzetiségű pannoniai személynevek, Bpest, 1933) az egyik *csákvári* kövön előforduló kelta nevek: Anculatus, Trovcetimarus, Ricmara (CIL. III. 3367 = 10351; i. m. 1. sz.). *Alsószentivánról* Biausco és Spumarus (CIL DXLII = s. DLXVIII; i. m. 6. sz.), továbbá Trantó, Mogitmarus (CIL III. 3325, i. m. 5. sz.) kelta nevek. Ez utóbbin illír név is fordul elő: Bato. *Baracsán* Oxetia Vervicus anyja kelta név, a vele együtt szereplő Respectus Vibius pedig valószínűleg illír (CIL. III. 10371; i. m. 53. sz.). Egy másik *baracska*i kövön Resatus neve olvasható (CIL. III. 6010, 181; i. m. 62. sz.). Ezzel rokon kelta név *Gyúróról* Ressona, a következő nevek kíséretében: Magimarus, Namuso, Magio, Comatumarus (CIL. III. 3377; i. m. 62. sz.). A *velencei* kö Adnamatus kelta nevének (CIL. III. 3361; i. m. 2. sz.), *dunapentelei* változatai Adnamato, Adnamo (Arch. Ért. 1906, 157, 1 és 2; i. m. 2. sz.). *Dunapentelei* egyéb kelta nevek: Comato (Arch. Ért. 1909, 242, 7; i. m. 12. sz.), Comotimarus (U. o. 1908, 349; i. m. 12. sz.), Jantumalius (U. o. 1909, 242, 8; i. m. 28. sz.), Matúia (U. o. 1909, 242, 7; i. m. 42. sz.), Nertomarus (U. o. 1906, 157, 2; i. m. 49), Nertus (U. o. 1907, 145, 4; i. m. 49. sz.), Vercombogus Kr. u. az első századból (U. o. 1909, 332, 6; i. m. 81. sz.). *Vereben* a második századból Fronto és Meitime illír nevek maradtak fenn (CIL. III. 3362, 3364; i. m. 24. sz. és 30. sz.). *Csákszentivánról* Dasius illír név ismeretes Kr. u. 117–61 körül (Arch. Ért. 1907, 235. l.) A székesfehérvári múzeumban a kis-

hőrcsögi kövön (Lt. sz. 5390) Naveus, Radaissa, Radaius, a *gyúróin* (Lt. sz. 6015) Matauto, a *szabadbattyányin* (Lt. sz. 9395) Sapurda, Ressila, Ressatus barbár nevek fordulnak elő (l. I. tb. 2. k.). Tabajd római köveinek barbár nevei: Annamatra, Annamatus, Atressus, Atavillus, Bageton, Bassa, Tripon (Bpest Régi-segei IV. k. 40—41. l.).

A rómainál eltérő temetkezés is mutatja az ősi lakosságának jelentős számban való fennmaradását. Kelták ugyanis halomsírokban temetkeztek, aminők a pátkai, felsőcikolai halomsírok, Jellegzetes kelta szokás volt továbbá különösen Kelet-Pannoniában a lóval, kocsival való temetkezés. Sírköveken is gyakran látható az a jelenet, ahol a széken ülő halottat székeken viszik a másvilágra. De vannak római korból származó sírleleteink is, mikor a halottat a kocsiba fogott lovakkal együtt temették el. Ilyen a székesfehérvári múzeumban a kálozi lelet, egy négykerékű kocsi maradványaival, lószerszámdíszekkel és a ló leszúrására szolgáló lándzsával. (Arch. Ért. 1935, 213. l.). Egyéb fejmegyei kocsi sírleletek: a nagylóki, a dunapentelei, a sárszentmiklósi, a M. N. Múzeumba került kálozi, Fejér megye közvetlen közelében pedig a számbéki és nagytetényi leletek (U. o. 269. l.).

Nagyon becses idevonatkozó adat a székesfehérvári múzeum által 1935-ben feltárt két lovassír. Az egyiknek mellékletei: vaslándzsa tokja, két oldalán szarvalakú nyúlvány; kétágú vasszigony; kőralakú bronzkorong három füllel, áttört indás díszsel, valószínűleg a ló szügyén alkalmazott szerszámdísz; három szivalakú szerszámdísz; két bronzgomb; félkőralakú szíjbújtató; hengeralakú bronztárgy két gombosan végződő, szarvalakú nyúlvánnyal, a henger üres részében vasmaradványokkal, valószínű kénnyél; vaskarika és vastöredékek. Ezeket a csontváz körül talált leleteket már a sír feldúlása után kapta meg a múzeum. A dúlás után a sír környékét átkutatva a talált lócsontok közül az alsó állkapocs, a kulcscsont és lapocka erősen patinásak volt az ott alkalmazott bronzdíszektől. Ugyanezen alkalommal a sírnak meg nem bolygatott részéből egymás mellett kis kétfülű vaskulacs és bronz strigilis (vakaró) kerültek elő. A strigilisen a következő görögbetűs felírás olvasható: Rufus Tarseus epoiei. A csontok között kutyafej is volt (l. II. táb. 1. 2. k.).

A másik lovassír leletei: a ló első lábainál talált füles és talpas bronzkancsó; két kőralakú, áttört, indadíszítményes bronzkorong, középen emberfejjel (lószerszámdísz a hátgerinc közepe tájáról), nyolc tojásdad alakú bronzgomb; vastörmelékek. A művészi kivitelű bronzkancsó alsó részét frigiai sapkás, szárnyas alak, a felsőt hatyúfej díszíti, a korszó szélére fektetett úszóhátyás lábakkal.

Ugyanezen területen a múzeumnak átadott bronzedények

és a ló ajkát átfogó zablaszár alapján még több ily lovassírnak is kellett lennie. Ugyanitt még a La Tène időből származó egyszerű babos karpereceket viselő csontvázakat is ástak ki. Itt tehát az ősi kelta kultúra együtt található a Krisztus utáni első-második századi római-görög kultúra termékeivel.

Beköltözött elemek. Az illir-kelta lakosság közé keveredve jelentős számot tettek ki Pannonia új lakosságában az Itáliából ide költözött italusok és a régebbi provinciákból bevándorlók kolóniákat alkotva. Tudjuk azt, hogy Aquincumban, mint Alsó-Pannonia fővárosában nagyszámú kölni kereskedő-szállító telepedett meg. Ez a Rajna vidékéről és Galliából kiinduló kereskedelem nagy mennyiségben szállított ide terra-sigillata edényeket, üvegeket, finom bronzedény készleteket, cipőket és egyéb használati tárgyakat a nélkül, hogy a honi ipart megsemmisítette volna, csak befolyással volt reá. (Alföldi A: Pannonia római-ságának kialakulása és történeti kerete. Bpest 1936. 11. l.)

Fejér megye római uralom alatti lakosságának kialakulásában nagy szerepe volt az itt táborozó legióknak is, melyek itt-létéről nemcsak a sírkövek, a felajánlási oltárkövek, hanem főleg a legiók által készített bélyeges téglák tanuskodnak. Fejér megyében talált bélyeges téglák: Legio I. adjutrix, Legio II. Adjutrix, Legio II. Italica, Legia XIII. gemina, Exercitus Pannoniae, Cohors I. Alpinorum equitata, Cohors III. Alpinorum equitata, Cohors III. Batavorum equitata, Cohors VII. Brencorum, Cohors VII. Brencorum Antoniana, Cohors I. Hemesenorum, Cohors Maurorum, Cohors I. Thracum civium Romanorum Germanica equitata, Jovinus, Terentius dux, Frigeridus dux, Quadriburgium. (Székesfehérvári Szemle 1938, 36. l.)

A felsorolásból látható, hogy az itt táborozó légiók legénysége nemcsak italiaiakból és helybeliekből állott. Idegenből hozott katonaság is szerepel közöttük, miként a thrákok, az alpesiek cohorsa vagy a batavusok lovas cohorsa, kik a Rajna torkolata vidékéről valók voltak. A brencusokat a Száva mentén lakott illirek közül toborozták, a maurusok hazája Afrika észak-nyugati határán Mauretania provincia volt. A Cohors I. Hemesenorum nyilas és lovassággal ellátott ezres csapatának legénysége Hemesa syriai városból jött ide, csak Pannoniába való áthelyezése után kapta ebből a tartományból ujoncait. A szírek Dunapentelén egy külön kis telepet alkottak és oly nagy volt a keleti elem összetartása, hogy a keleti származású katonák a tartomány más városából is szolgálati éveik letelte után ide vonultak vissza honfirtaik közé (Szent István emlékkönyv I. 139. l.) Mindezekből sokan akadtak, kik a katonai szolgálat letelte után, nem tértek vissza hazájukba, hanem letelepedtek és mint veteranusok összeolvadva a bennszülött lakossággal nagyban hozzájárultak ahhoz

a bonyolult összetételhez, mely Pannonia lakosságát a római uralom vége felé jellemezte.

Fokozta ezt a tarkaságot egyéb keleti elemekkel együtt feliratos emlékeink szerint a zsidóknak Dunapentele és Esztergom közti Duna mentén nagyobb számú megtelepedése, úgyhogy e vidéken nagyobb temetőjük is lehetett. (Nagy Lajos: Szt. István emlékk. I. 147. l.) Ennél azonban sokkal nagyobb jelentőségű a barbároknak III. században megkezdődő lassú beszivárgása, melyet sem a Duna, sem a mentén emelt erődítmények nem voltak képesek meggátolni. E beszivárgás folytán Pannonia keleti részének lakossága észrevétlenül kicserélődött. A régi jómódú elemek hátravonulnak a veszélyes frontkörletből. Helyüket germán csapatok foglalják el a dunaparti határösvényben és idővel uralkodó szerephez jutnak. A hunok megérkezésekor a római sereg már jórészt germánokból áll, a legnagyobb polgári és katonai állásokat germánok töltik be. (Alföldi A: Magy. népei és a róm. birod. Bpest 1934, 46. l.)

Fejér megye területén eddig három helyről vannak adataink a barbár térhódításról. Az egyik Csákvár, ahol a székesfehérvári múzeum 1937-ik évi ásatása alkalmával került elő negyedik századi tipikus római régiségek társaságában egy besimított díszítésű barbárjellegű korsó. Alakja a római korsókat utánozza, azzal a különbséggel, hogy testének felső részét törésszerű vonal választja el az alsórésztől. Díszítése a nyakon függélyes, a fül magasságában hálózatos alkotott fényesre simított vonalakból áll, míg a törésen alul a római üvegedényeken szokásos kannelírozás látható. A székesfehérvári múzeum a tácfővenyusztai ásatások anyagában is őriz négy a csákvári edénnyel rokon, besimított díszítésű edénytöredéket. A harmadik lelőhely Dunapentele, római sírok között talált hun-germán típusú korsóval, melynek díszítése már fejlettebb típus, mint a csákvári korsók egyszerű hálózatos mintája, tehát nála későbbi (I. Szfv. Szemle 1937. III—IV. sz. V. tábla 1. kép).

Nemcsak a kerámia, egyéb régészeti anyag is tanuskodik Fejér megye IV. századi lakosságának elgermánosodásáról. Ide tartozó emlékek a székesfehérvári múzeumban ugyancsak Dunapenteléről egy pár germán fibula a római temetőből, a csákvári temetőben pedig sajátos típusú fibulák, csatok, függők és egyéb ékszerek igazolják a germán elemeknek Pannoniába való beözönlését és megtelepedését, mégpedig nemcsak a Duna mentén, hanem, miként ezt a székesfehérvári múzeum által eszközölt feltárások igazolják, a tartomány belsejében is. Előjátéka volt ez annak a IV. század végén már teljes erővel megindult hatalmas áradásnak, mely Pannoniát a római birodalom testéről leszakítva, lakossága nagy részét elpusztítva, új kultúrát, új etnikai elemeket

kapcsolt bele annak fejlődésmenetébe. (Marosi A.: A csákvári római sírok tanulságai. Szfvári Szemle 1937, 62—65. l.)

Pogány istenségek. A római Pannonia kevertségének további bizonyossága a vallási viszonyok tarkasága. A főszerepet az Italiából behozott istenségek játsszák, de mellettük kimutatható az ősi vallás továbbélése is. A harmadik században előtérbe nyomul kelet miszticizmusa Mithras, a napisten tisztelete útján és asztrális valláskultusszal. Végül megjelenik a kereszténység is a negyedik században már elég jelentős alakban.

Juppiternek, a római főistennek legbecsesebb fejérmegyei emléke a *baracscai* Juppiter-oltárkő, mely hosszú időn át a Kajászó-szentpéterre vivő út mentén a Pusztatemplom-nak nevezett romok mellett feküdt. A romok lebontása után, 1925-ben beszállították Baracsára, a Hősök-terére. A kőről Alföldi András állapította meg a rajta látható O. M. és a letört I. betűk, vagyis Iovi Optimo Maximo felirat rövidítése alapján, hogy a kő Juppiternek szentelt oltárkő. A kő három oldalát féldomborművek díszítik. Az egyik Athénét ábrázolja kezében lándzsával, a másik Bachust, a harmadik Júnót ülőhelyzetben. A negyedik oldalon van a feliratos mező, melynek betűi közül azonban alig egy-kettő vehető ki. Juhász József dolgozata szerint ez a kő lehetett a hun mondában szereplő Köve és a többi hunvezér állítólagos síremléke. (Szfvári Szemle 1931, 7—9. sz., 1934, 75. l., 1936, 53.) *Baracsán* még két I. O. M. fogadalmi oltárról van tudomásuk. Az egyik Pusztá-Gellérről való, Cocceius Senecio állította fiának, M. Cocceius Senecának születése napján (Arch. Ért. 1890, 5. l.). A másik Hollósy Ernő kertjéből került a M. N. Múzeumba és Ulpius a leg. II. adj. veteránusa emelte (U. o. 149. l.) *Székesfehérvári* leletként szerepel az az oltárkő, melyet Luc. Sept. Veranus a II. leg. adjutrix veteránusa ajánlott fel Juppiternek. (CIL. 3344, Arch. Közl. II. 302, Rómer—Desjardins 26. sz. III. t, Károly J. Fejérm. Tört. II. k. 7. l.)

Dunapenteleí Juppiter oltárkövek T. Cl. Procus, Bartsemis Abbiz hemesei cohorsbeli katona (Arch. Közl. X. k. 1. f. 25. l.) és Aurelius Damas ugyancsak hemesei veteránus oltárkövei (Arch. Hung. II. 68. l. 65. k.). Állítólag *Csákbéányban* a loállási dűlőben is találtak I. O. M. feliratos követ. Becses fejérmegyei Juppiter emlék a *Móron* talált bronzlámpa, az istenségnek holdsarlóból kiemelkedő mellképével. Divald Kornél szerint valamely Székesfehérvár környékén létező római templomnak lehetett tulajdona. (Divald K.: Magyarország művészeti emlékei, Bpest 1927, 4. l. 2. k. Vezető a M. N. Múzeum Rég. Gyűjt. 1938, 76. l. 114. k.)

Dianának, a vadfogás és vadászat istennőjének tiszteletére adataink a Vértes vidékén a *csákvári* Eszterházy-barlang Diana-szentélye, a sziklafalon fennmaradt felirat alapján (DIANE SAC MAR A CONSTA NTINUS VE PEX EX PB O° PREF ...US M),

továbbá a pusztavámi *Nánapusztáról* származó, provinciális jellegű, primitív Diana-szobor a székesfehérvári múzeumban (I. III. tábla 1. k.). *Dunapentelén* legalább két Diana templom volt: egy a katonaság, egy a polgári lakosság számára. (Kerényi K.: *Die Göttin Diana im nördlichen Pannonien, Pannonia 1938, 203—221. l.*) Valószínű Diana tiszteletét szolgálta az a templom is, melyet a Tác-Fővenyusztán, mások szerint Sárpentelén, vagy Kömlődön (Tolna m.) talált feliratos kő szerint Septimius Severus és Marcus Aurelius császárok újraépítettek. (CIL. 3342, Rómer—Desjardins 62. l. 113. sz. XXI. t.; Károly J.: *Fejérm. Tört. I. 100. l.*)

Liber és Libera, illetőleg a velük azonos Dionysos és ennek felesége Ariadne tisztelete különösen az illirek és thrákok között volt elterjedve. Kuzsinszky Bálint összefoglalása szerint fejérmegyei leletek: *Etyeken* Libero patri et Liberae CIL. III. 10359, *Érdén* Libero patri CIL. III. 10377, *Rácalmás*on De Libero patri CIL. 10327, *Adonyban* Libero Aug. CIL. III. 10326; *Velencén* Libero patri et Libere CIL. III. 10346, *Pátkán* szintén alighanem ugyanígy CIL. III. 10343, *Dunapentelén* Libero patri CIL. III. 3329. (Budapest Régiségei XII. 105. l.)

Ezek közül az *adonyi* a székesfehérvári múzeumban van, mint Modrovich Ignác megyei levéltárnok adománya (Lt. sz. 531, Arch. Ért. r. f. XIII. k. 283. l.). — Az *etyeki* 1937-ben került a székesfehérvári múzeumba (Lt. sz. 10125, Szfvári Szemle 1937, 26—27. l. I. III. tábla 3. k.). — Az *érdit* az uradalmi földeken találták, onnan a »Pelikán« vendéglőbe, később tiszti lakba, majd dr. Polgár Iván megállapítása szerint Egerbe került. Az oltárkövet Marcus Ulpius quadratus aquincumi polgármester szentelte Liber paternek. Kora a második század második felére tehető. (A Fejérm. és Szfvári Tört. és Rég. Egylet Ért. 1893, 151. l. Arch. Ért. 1890, 153. Szfvári Napló 1929. jún. 25. sz.). A *rácalmási* oltárkő 1890-ben Szentendrén Csanády István birtokában volt (Arch. Ért. 1890, 153. l.).

Paulovits István: Dionysosi menet (Thiasos) magyarországi római emlékeken című dolgozatában fejérmegyei leletek: tükörtok, *Adonyból* a székesfehérvári múzeumban (Lt. sz. 3132), ládaveretek *Dunapenteléről* és *Felcsutról*, köemlékek *Dunapenteléről* és *Kajászószentpéterről* (Arch. Ért. 1935. és 1936. évf.)

Silvanus, az illir vallás főistenét főleg a gazdálkodó lakosság tisztelte, mint a kertek védőjét és az erdők őrét. Silvanus oltárkövünk van *Csákberényből*, melyet a II. legió segédcapatának katonája, Septimius Julianus ajánlott fel Silvanus Silvester istennek. (Arch. Ért. 1903, 46. l. Dr. Szőke Károly szerint, ki a követ a M. N. Múzeumnak beküldötte, nem Csákberényből, hanem Magyaralmásról származik). *Adonyból* két Silvanus oltárkőt ismerünk. Az egyiket a székesfehérvári múzeum őrzi. A bolgár kertészet

területén találták. Elsabinus állította Silvanus domesticus-nak. A domesticus jelzőt akkor használták, ha a kertet védte, ha az erdőt, silvestris volt melléknéve. (Lt. sz. 5367). A másik adonyi oltárkövet Ingenuinus emelte ugyancsak Silvanus domesticus-nak. A M. N. Múzeumban van (CIL. 3340, Rómer-Desjardins 356. sz. A Fejérm. és Szfvári Tört. és Rég. Egylet Évk. 1893, 153. l.)

Dis Pater-nak, a kelták egyik főistenének emlékét őrzi a M. N. Múzeumnak egyik bronzszoborcskája. Az irodalomban dunaföldvári leletként szerepel, a leltárszerint (14—1897, 14) *Dunapenteléről* származik. (Arch. Ért. 1898, 88 k., 1907, 119 kk. Vezető a M. N. Múz. Rég. Gyűjt. 1938, 54. l.)

Sedatus noricumi istenség volt, de *Székesfehérvár* környékéről is került elő nevével feliratos emlék. P. Aelius Crescens a ponyva-, pokrócz- vagy terítő készítőök előljárója szentelte a követ Sedatus Augustusnak. A kő gipszlenyomatát előbb a püspöki könyvtár őrizte, jelenleg a székesfehérvári múzeum kőtárában van. (Arch. Közl. 1875, I. f. 38. I. Károly J.: Fejérm. Tört. II. 7. I. Alföldi A.: Pannonia rómaiságának... történeti kerete, Bpest, 1936. 6. I. 2. jegyz.)

Vagdavercustis batavus istennő neve a múzeum Adonyból származó oltárkövén fordul elő. A követ Marcus Simplicius Quictus, a harmadik antoninusi batavus ezres lovascohors tribunusa (parancsnoka) ajánlja az istennőnek. Az »antoninusi« díszjelzőt Caracalla és Elagabal alatt kapták a csapatok és mivel e nevet kövünkön erőszakkal levésték, a damnatio memoriae-val sújtott Elagabal idejében, tehát 218 és 222 között állították oltárunkat Krisztus után. Vagdavercustis a mai Hollandiában lakó batavusok honi istennője volt, tisztelete onnan került hozzánk. (Alföldi A.: Egy batavus istennő oltárköve Adonyból. Szfvári Szemle 1935, 30 l. és kép).

A thrák lovasistenségeknek két képviselője van a Székesfehérvári múzeumban. Az egyik domborműves kőtáblácska töredéke lovasalakkal, háromlábú asztalkával, felette fátyolos nőalak. A lovas szakállas fején hegyes sipka van. A ló lábai alatt emberi alakok sejthetők. A lovas feje előtt a nap és hold képe. (Lt. sz. 527, Arch. Ért. 1903, 338. l., 36. sz. kép, Szfvári Szemle 1934, 68. l.) A másik a ták-fővenyuszta három apszisos épület romjai között talált ólomtábla, fent a Sol, a napisten sugaras fejű alakjával négyes fogaton, a középső nőalak Eppona, avagy a szír Atargatis volna két oldalt lovasokkal, lent áldozati jelenet látható. (Lt. sz. 9088, Szfvári Szemle 1934, 67. l. és kép). Ide tartozó kőtáblája van a M. N. Múzeumnak is Dunapenteléről. A tábla lovas alakja alatt olvasható felirat szerint Eutychnus nevű rabszolga ajánlotta fel Dobrates istennek. Az emlék a betűk idomai-nak tanúsága szerint nem igen keletkezett a Kr. u. III. vagy

IV. század előtt (Arch. Ért. 1903, 316—17. l., 12. sz. kép). Egy másik e fajta dunapentelei kőtáblácskát szintén a M. N. Múzeum őriz. Ezen két lovas alak van egymással szemközt, köztük háromlábú asztal. Az alsó mező feltűnő része két egymásfelé irányult ember, aki kinyújtott kezével közösen valami határozatlan idomú tárgyat tart. (U. o. 331. l., 26. sz. kép.) A táci ólomlemezzel majdnem teljesen egyezik a M. N. Múzeum dunapentelei ólomlemeze (U. o. 343. l., 43. sz.).

Juppiter Dolichenus a keletről bevándorolt istenségek közé tartozik. Eredetileg Doliche szíriai város napistene. Erős és hatalmas, mint Juppiter, azért a rómaiak vele azonosították. Pannoniában a Szíriából származó katonák terjesztették. Harcias jellegette előttük népszerűvé. Nevét viselő fejrnyegyei lelet, azon oltárkő, melyet az egész provincia papjai állítottak Juppiter Dolichenusnak. Közelebbi lelőhelye bizonytalan. Egyesek *Sárpenteléről*, mások *Velencéről* származtatják. Az irodalomban úgy szerepel, mint egyik bizonyosága annak a feltevésnek, hogy Székesfehérvár környékén valahol jelentős vallási központ volt. A székesfehérvári múzeum ide vonatkozó kutatásai nyomán ez a nagyobb római központ csak a tác-fővenyusztai telep, Herculia lehetett (CIL. III. 3343, Romer—Desjardins 30. sz. IV. t., Pecz V.: Ókori Lexikon, I. 896. l., Bpest Rég. IV. 48. l., Szfvári Szemle 1934, 55. l., Századok 1935, 266. l.).

Mithras tiszteletének őshazája Perzsia. Innen jutott el a harmadik században Pannoniába, ahol a velejáró és a kor-sellemnek megfelelő miszticizmus miatt tisztelete nagyon elterjedt. A sötétséget legyőző világosságot tisztelték benne. Domborműves ábrázolásai is ezt fejezik ki, mikor a barlangszerű mélyedésben a frigiai sipkás Mithras leszúrja a sötétséget jelképező bikát. A dombormű két oldalán ifjú szokott állni lefelé fordított fáklyával, amazon paizzsal, Cautopates felíráttal. A legszebb magyarországi ilyen emlék a székesfehérvári múzeum által a *Sárkesziben* feltárt szentély Mithras jelenetes domborműve (I. IV. tábla), hozzá tartozó három oltárkővel (I. III. tábla 4. kép). Ugyaninnen egy kisebb korongalakú márványlap-töredék szintén a Mithras jelenetet mutatja. (Lt. sz. 8635—42. Szfvári Szemle 1932, dec. füzet, 1933, 15. l.) A székesfehérvári múzeum másik idetartozó emléke a *Rácalmás-Ujgalambos* pusztán talált amazon paizzsos, fáklyatartó, Cautopates felíratú szobrocska (Lt. sz. 4300). Egyéb fejrnyegyei Mithras-emlékek az *alcsuti* és *pátkai* lelet (Arch. Ért. 1893, 291. l., Arch. Közl. I. 304. l.).

Sol, a szíriai Napisten tisztelete Kr. u. a második században terjedt el a római birodalomban. Először Elagabalus (218—222) emelte állami rangra, 50 évvel később pedig Aurelianus császár még nagyobb pompával vette körül. Idők folytán, mint a sötét-

ség hatalma felett diadalmaskodó istenség, a Sol invictus, tisztelete összeolvadt a Mithras-tisztelettel. Ilyen Deus Sol-nak, azaz Mithrasnak szentelt oltárkövek *Dunapentelén*: 1. Deo Soli Augusto, állította Ophelimus, stationarus (vámhivatalnok). 2. Deo invicto Mythrae, melyet valószínűleg a cohors Hemesenorum katonája állított föl. 3. Soli invicto Deo, készítette Marcus Ulpius Petuernus. Utóneve Petuernus alapján keleti, szíriai származású ember lehetett. (Arch. Ért. 1890, 155—157. l. Fejérm. és Szfvári Tört. és Rég. Egylet Évkönyve 1893, 161. l.) 5. Sol Alvianus a székesfehérvári múzeumban (Lt. sz. 3124, Arch. Ért. 1917, 4. l. l. III. tábla 5. k.).

A Sol vagy Mithras emlékeknek e dunapentelei gyakorisága bizonyára a pannoniai helytartó alá tartozó és Dunapentelén állomásozó cohors I. miliaria Hemesenorum sagittariorum equitata csapatával van összefüggésben. Csapatot ugyanis Szíria Hemesa városából egészítették ki és a katonák innen a napimádás őshazájából hozták magukkal iránta való nagy tiszteletüket. Ennek a napistentiszteletnek a székesfehérvári múzeumban igen érdekes emléke az a bronzberakásos falap, melynek egyik lapján Sol, a másikon Luna képe látható. A falapot *Zámolyon*, Báró Jenő szőlőjében kőkoporsóban találták, egy bronzedényvel, apróbb bronzrészletekkel és fibulával együtt. (Lt. sz. 496, 2365 és 2367. Arch. Ért. 1894, 282—284. l. Károly J.: Fejérm. Tört. V. k. 537—38. l.)

Az égitestekkel összefüggő asztralis vallási emlékek Fejér megyében három *csákberényi* sírkő. Az egyikén holdsarló és napkorong, a másikon csak holdsarló, harmadikon a halott képe felett két egymással szemközt néző, római kulcslyuk-lemez nyílásához hasonló, derékszögű mélyedések láthatók. (Arch. Ért. 1907, 298. l. 8, 9, 10 k. Arnold Schober: Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien, Wien 1923. 180, 190, 191. sz.) Hasonló derékszögű mélyedések láthatók a székesfehérvári múzeum *Gyűrőről* származó kővén is (Lt. 6013). A nap, a hold és a kulcslyukalakú mélyedések tulajdonkép keleti származású, a túlvilágra utaló szimbolumok. E keleti, chaldeus eredetű asztralis világnézet szerint a lélek halál utáni hazája nem az alvilág, mint a görög-római vallásban, hanem az ég. Az égi túlvilágnak két kapuja van, amit a Nap kelte és nyugta jelez. A kulcslyukat utánzó mélyedések is az ég két kapujának szimbolumai.

Asztrális jellege van a székesfehérvári múzeum egyik püspökségi letétből származó töredékes kővének is. A kővön csak Mithras feje és hátracsapódó köpenye van meg. A kőnek régi rajzán, mikor még az eső nem mosta le, a köpenyen három csillag és holdsarló, a kő felső sarkán pedig az egyik oldalon fénysugaras, a másikon holdsarlós emberfej látható. A köpeny holdsarlója és a holdsarlós emberfej ma is megvan. A kő tehát

a Mithras-tisztelet és asztralis világnézet szoros kapcsolatának kézzel fogható bizonyossága. (Lt. sz. 10829.)

Kybele másként Rhea eredetileg frigiai istennő. Ábrázolása többnyire sírköveken látható, a frigiai sapkát viselő és görbe pásztorbotra támaszkodó Attissal együtt. Attis az istennő papja és szerelmese, ki Kybele fia Angdistes által elrabolva pusztult el. Az e felett bánkódó Kybele tehát a gyásznak szimboluma. A székesfehérvári múzeum 10811. sz. sírkövének oromdíszé: alvó ifjú és vele szemben fejkendőt viselő nő, valószínű az a jelenet, mikor Kybele a Gallas folyó partján az alvó Attist meglátva szerelemre gyulad. A múzeum *Csákvárról* származó bronzplakettjén Kybele falkoronát visel, két oldalt szimbolikus jelek vannak. (Lt. sz. 3516.)

A székesfehérvári múzeum bronzszobrocskái között fejr-megyei leletek: Vénus 21·5 cm magas, művészi kivitelű szobra, fején diadémel, két karján karpereccel, bal kezében almát tart. Lelőhelye a *Tác-fővenyepusztai* feltárt három apszisos épület. (Lt. sz. 10356. Szfvári Szemle 1937, 69. l. l. III. tábla 2. kép.) Ruhás Venus-szobrocška, balkezeiben almával, *Szilfamajorból* (Lt. sz. 7604). Szárnyas Ámor jobb lábával a földgömbön, (?) jobb kezében gránátalma. Közlebbi leelőhely ismeretlen (Lt. sz. 512). A három Mercurius szobor közül az egyik *adonyi* (Lt. sz. 509), a másik *dunapentelei* (Lt. sz. 1831), a harmadik közlebbi leelőhelye ismeretlen (Lt. 511). A legtokéletesebb Mercurius szobrocška *Polgárdi* származású. 1939-berült a M. N. Múzeumba (Szerk.). Egy egyptomi istenséget ábrázoló szobrocška, feje hiányzik, szintén fejr-megyei lelet (Lt. sz. 510).

Állítólag *Dunapenteléről* való a M. N. Múzeum egy 13·5 cm magas és barbár-modorú Hercules-féle bronzszobor, mely fölemelt jobbájában bunkót tart, baljában pedig meztelen karja körül tekerődő kigyót (Arch. Ért. 1901. 381. l.). Az 1867-ben *Baracskán* Oláh Péter szőlőjében talált márványból faragott Hercules-szobor a bécsi Belveder-be került. Eredeti nagyságú rajza megvan a székesfehérvári múzeumban (Károly J.: Fejérm. Tört. III. 151. l. Récsey V.: Pannonia ókori mith. emlékeinek vázlata 1896, 48. t. l. Arch. Epigr. Mith. 1879, 125. l.).

Asclepius-nak, a gyógyítás istenének *Baracson* maradt fenn oltárköve, melyet Antonius kürtös ajánlott fel neki (CIL. 3326, Rómer—Desjardins 351. sz., Dr. Korbuly György kisapostaginak mondja: Aquincum orvosi emlékei, Bpest 1934, 36. l.). Az *Ercsiben* talált Terra Mater vagyis az anyaföld tiszteletének szentelt oltárkövet Flavia Maximiane állította (CIL. 10374, A Fejérm. és Szfvári Tört. és Rég. Egylet Évkönyve 1893, 151. l.).

Óskereszténység. Pannonia óskeresztény emlékeit újabban Nagy Lajos dolgozta föl Pannonia sacra c. dolgozatában. (Szent

István emlékkönyv I. k.) Megállapítása szerint Pannonia keleti részének, Valeria tartománynak kereszténységéről írott emlékeink nincsenek. Valamivel jobb a helyzet déli Pannoniát illetően, hol a sirmiumi püspökség egyik központja volt az arianizmus és orthodoxya küzdelmeinek és ahol a 378-i püspöki választás alkalomával az arianizmus nagy ellenfele, Szent Ambrus maga is megjelent, hogy jelöltjét, Ameniust püspöki székbe juttassa. Nyugat Pannoniában bár Sopron (Scarabantia) nem bizonyult püspökségi székhelynek, mint azt régebben hitték, viszont Pécs (Sopianae), Szombathely (Sabaria) az újabb kutatások szerint megerősödtek őskeresztény jelentőségükben. Szombathely őskereszténységéről a legújabban feltárt keresztény szimbolumos mozaikkal burkolt bazilika maradványai és a szentek aktái is tanuskodnak. Itt szenvedett vértanúságot Szent Quirinus, Siscia (Eszék) püspöke, ugyanitt halt vértanúhalált Szent Rutilus és két társa. Itt született szent Márton, Tours későbbi nagy püspöke, kit állítólag korbáccsal veretett ki szülővárosából az arianizáló papság.

Valeria tartományból nem ismerünk martirokat, egyházi szervezetéről sincs adatunk. A határmenti részekben a viszonyok kevésbé voltak alkalmasak a kereszténység számára, mint a belső területek. Gátolta a kereszténység terjedését a már fentebb említett germán infláció és méginkább az a körülmény, hogy a pogány államhatalom a III. század közepétől minden erejét a háttérre központosította, ami nem lehetett előnyös az akkor még üldözött kereszténység előnyomulására. A Duna mentén csak a milánói constitutio után kezdtek lassan megalakulni az egyházközségek, amiben Fejér megyének igen jelentős része volt (Szent István emlékkönyv. I. 145—148. l.).

A kutatások jelenlegi állása szerint Pannonia dunamenti városai között a katonaságtól megszállott várak mellett eddig Dunapentele az egyetlen, mely lakosságának kevert, idegen, főleg keleti elemei miatt is legalkalmasabb volt, hogy ott virágzó keresztény gyülekezet alakuljon. Ezt igazolja az »Öreghegyen,« a római tábornoktól délre elterülő nagy római temetője, melyhez délkelet felől népvándorlaskori sírok is csatlakoztak. A temető keleti, Duna felé eső része az éremleletek tanúsága szerint a késő római korból való és átmege az ötödik századba is. Sajnos, hosszú időn keresztül napirenden voltak itt a tömeges sírfelidulások, amikor igen sok emlék elkallódott, vagy idegenbe és számos esetben a tudomány szempontjából illetéktelen kezekbe került. Végre 1912-ben a M. N. Múzeum vette a kutatást kezébe, ami aztán tisztázta a temető kérdését (I. m. 51—52. l.).

A mi szempontunkból különösen becsesek Heklernek 1912-ben és Oroszlán Zoltánnak 1922-ben végzett ásatásai. Az előbbi esetben 205 sír tárult fel, melyekből keresztény jelenetes bronz

ládaveretek is kerültek elő a pogány ábrázolással ékesek mellett. A talált két keresztény vonatkozású ládaveret egyike három töredék. Egy-egy töredék ábrázolása: a kánai csoda, amint a gyermek Jézus jobbját három korsó felé kinyújtja, a fejtől balra nagy Krisztus-monogrammal; a Jó Pásztor vállán a báránnyal; a vak ember meggyógyítása, amint egy kis alak feje felé Jézus a kezét kinyújtja. A másik láda ábrázolása kevés változással egyezik a mainzi Central-Museum alább említendő leletével. Az Oroszlán-féle ásatás eredménye a temető közepe táján egy nagyobb kőépület apsziszszerű maradványa, amelyet ókeresztény temetői templomnak kell tekintenünk (I. m. 52—53. l.).

Állítólag e tájról való a mainzi Central-Museum imént említett ládaverete is. A faláda előlapjára erősített négy egymás fölé illesztett bronzlemez ábrázolásai a következők. A felsőn hat medaillon: elsőben Gorgófej, a másodikban diadémós portrait-fej, harmadikban Péter és Pál apostol képe, a fejek felett (P)ETR(US) és (PA)ULU(S) nevekkel. A további három medaillon ismétlése az előbbieknél. A második lemez hat négyszögű mezőkre tagozódik. Ábrázolásai: Dániel meztelen alakja két oroszlán között, feje két oldalán egy-egy Krisztus-monogram; Mózes csodálatos forrást fakaszt, a szikla felett Krisztus-monogram; a kánai mennyegző, Krisztus körül hat korsó, a felső sarokban egy-egy Krisztus-monogram. A többi mezőben a három jelenet ismétlődik. A harmadik és negyedik lemez ismétlése az első és második lemeznek. A ládában egy karcsú üvegkancsót, egy üveg poharat és egy kendőbe burkolt kenyeret találtak. A kenyér jelenléte, valószínű, utalás az Eucharisziára (I. m. 54—55. l. 18. és 18. a. k.). A mainzi múzeum másik dunapentelei ládaveretén csak pogány jelenetek vannak (I. m. 56. 20. k.).

A M. N. Múzeum egy vétel útján szerzett töredékes ládaveretének díszítései: a láda elülső oldalát két oldalt szegélyező sávban egymás alatt külön-külön keretben Mars háromszor, Jupiter kétszer, Mercurius kétszer, Minerva egyszer. Egy lemeztöredéken kerek medaillonban Orpheus az állatok között, a sarkoknál két oldalt Krisztus-monogram, jobb oldalt galamb. Egy másik töredéken ugyanez a jelenet ismétlődik. A hozzátartozó alsó részen hat keresztény jelenet következik párosával. Fent Jézus feltámasztja Lázárt és Mózes vizet fakaszt, középen a Jó Pásztor és Izsák feláldozása; lent Jónás a lugasban cethallal és a vakember meggyógyítása (I. m. 55—56 l. 19. k.).

A berlini Staatliches Museum für Völkerkunde-ban is van dunapentelei keresztény jelenetes ládaveret, keverve a császárkultuszra vonatkozó pogány ábrázolásokkal. A veret két sor medaillonból áll. A felső sor első képe lovon ülő császár, előtte Victoria, mögötte két hadijelvényes katona. A második medaillon-

I. tábla.

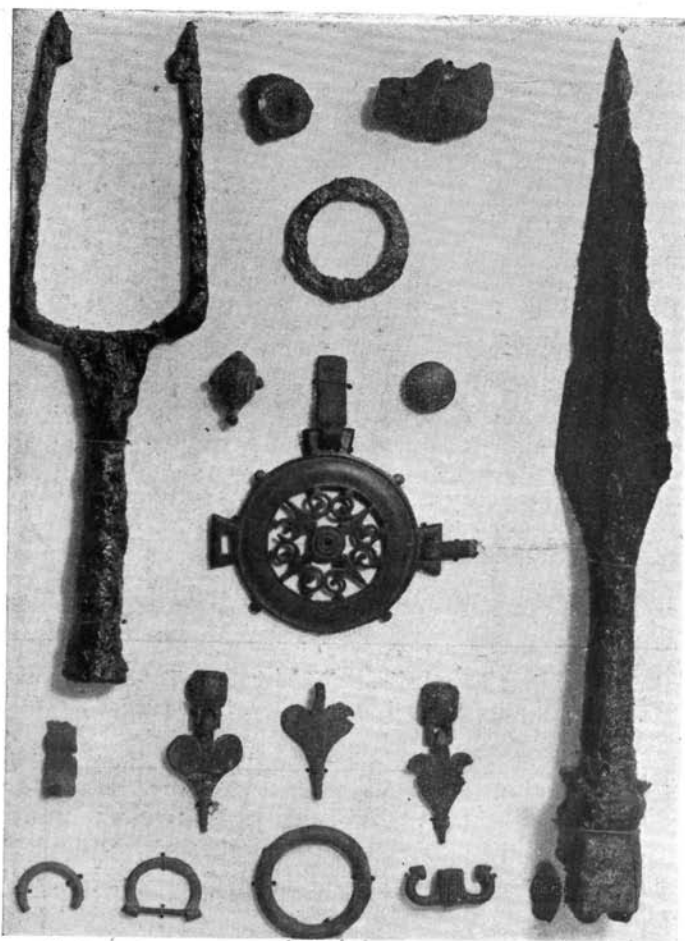

50. 92. 1.
Római domborműves kő kelta ruházatú alakokkal. Tác-Fövenypusztáról.
(Jelenleg a nagylángi urad. felügy. lakás falában.)

10814.
Római sírkő töredéke barbár nevekkél (Sapurda, Ressila) Szabadbattyánból.

II. tábla.

9641.

9641

9641

A vajtai lovas vagy kocsitemetkezés leletei.

III. tábla.

Pusztavám-Nánápusztai Diana-szobor.

Tác-Fövenyusztai Venus-Aphrodité.

10125

8636

3124

IV. tábla.

8635
Mithras napistent ábrázoló dombormű Sárkesziből.

ból csak egy meztelen alak maradt fenn, harmadikban a falkoronás alak Constatinopolis, mögötte Viktoriával. A vele szemben álló köpenyes férfi a Constantinus dinasztia egyik tagja, valószínű II. Constantius. Az utána következő sisakos nőalak, ki koszorút tart a császár feje fölé, Róma. (Róma és Constatinopolis találkozása). A negyedik medaillon töredékén a Jó Pásztor alakja ismerhető fel. Az alsó medaillonsorból három maradt fenn: a középső ismétlése a felső sor első képeinek, a két szélső a Jó Pásztor képének töredéke (I. m. 57—58. l. 21. és 22. k.). A berlini múzeum egy másik dunapentelei ládaveretén nincs keresztény jelenet (I. m. 23. k.).

Egyéb keresztény vonatkozású leletek Dunapenteléről a M. N. Múzeumban: egy kis ajtó, valószínű oltárasztalból való ereklyetartó maradványa; négyszög alakú, koncentrikus körökkel és egyenszerű kereszttekkel díszített fémtükör; bronzgyűrű Krisztus-monogrammal (I. m. 59—60. l. 24. a.).

A székesfehérvári múzeum *Dunapenteléről* származó tárgyai között kétségtelen őskeresztény hagyatékként egy sírlelet aranszalagból készült Krisztus-monogramma koralakú keretben. Kerete, fülecskéje szerint nyakcsüngő lehet (Lt. sz. 2433). Ide sorozható egy halalakú cserépmécses függeszű füllel (Lt. sz. 4029). Ugyanígy ilyen mécseszt őriz Dunapenteléről Székesfehérvárott az egyházmegyei múzeum is. Talán keresztény emlék az a mézskőtömb töredék, mely dr. Schwanner Jenő ajándékából került a múzeumba és kerettel körülvett faragványa két szőlőfürtöt csipegető madár (Lt. sz. 8695).

Nagyon becses őskeresztény építészeti emlék a székesfehérvári múzeum Krisztus-monogrammos bazilikából származó faragott korlátpillére. A Székesfehérvári Szemlében (1936, 105. l.), a Kath. Szemlében (1937, 138. l.) megjelent első közlemények után Nagy Lajos és Alföldi András foglalkoztak vele a Szent István emlékkönyvben. Nagy Lajos szerint Magyarország területén ez volna az egyetlen kimondott keresztény emlék, amely a templomok berendezéseire hű képet nyújthatna. A korlátoszlop előoldalán középen Krisztus-monogram van. Alatta az életfát látjuk, akárcsak a teurniai bazilika mozaikjain. Fent ott van két delfin, közbül mint középpontban a pávatoll, az örök élet jelképe, balra pedig a hal. Mintegy ezektől elválasztva alattuk kapjuk a rákot, a csigát, az uterust és mást, amelyekkel nemes küzdelemben állanak a fentiek. A háti oldal díszítése kerettel körülvett hat sugaras rozetta. A kő lapos faragása, díszítéseinek egy-egy síkba való kezelése eszünkbe juttatja Eusebiusnak a tyrusi bazilikáról való megemlékezését, hogy az őskeresztény templomok belső berendezése kezdetben fából készült. Ilyennek gondoljuk mi is az első pannoniai templomi berendezéseket, amelyeket csak később vittek

át kőbe, de a tradíció erős nyoma a későbbi kőbe való átfaragásokon is érvényesült (l. m. 61. és 13. l. 26. k.).

A kő Székesfehérvárott egy régi ház lebontása alkalmával került elő. Hogy azonban nem az itt létező őskeresztény bazilika korlátjának volt alkatrésze, kétségtelen. Székesfehérvárott ugyanis a római életnek és a vele kapcsolatos őskereszténységnek eddig semmi nyoma. Itt nem gondolhatunk másra, mint a közelben fekvő tác-fővenyusztai római telepre, az ott feltárt három apszisszos, fűtőcsatornákkal felszerelt hatalmas római épülettömbre, mely valószínű istentiszteleti célokat szolgált. Erre vonatkozólag Nagy Lajos véleménye: Számtalan, eddig még teljesen fel nem tárt helyiség olyan elrendezést mutatott, hogy bennük egy őskeresztény vallásos rendeltetésű épületre kellett következtetnünk. Három, egymás mellé apszisszal záródó s érintkező helyiséget tártak föl. Feltűnő volt, hogy a középső, legnagyobb apszisszal végződő épületben még egy belső félköralakú falat is találtak, amilyenek a keresztény templomokban a klerus ülőhelyéül szolgáltak. A helyiségek nem egyszerre épültek, hanem egy korábbi magánépületet, esetleg villát beépítéssel alakítottak át egyházi épületté (l. m. 60—61. l.). A fővenyi leletek közül még a vas diatretumnak nevezett hálózatos díszítésű üvegtöredékek, egy üvegporhár talp, nyelén a mai kelyheken szokásos gombszerű kiszélesedéssel, egy töredékben fennmaradt kigyós fülű sárgamázas edénynek keresztet viselő levélalakú díszítése hozhatók összefüggésbe az őskereszténységgel (Fővenyi leletek ismertetését l. Marosi A. cikkeit Szfvári Szemle 1934, 53—71. l. 1935, 35—38. l. 1936, 105—108. l. Kath. Szemle 1935, 78—84. l. 193, 138. l. Századok 1935, 266. l.).

Az őskeresztény emlékeknek fent ismertetett jelentős száma arra vall, hogy Fejér megye területén a IV. században a keresztény hit már elterjedt, bár a lakosság majoritását, miként a Drávától északra sehohsem, itt sem érte el. A ládavereteken megnyilvánuló keresztény-pogány elemek keveredésében a mitologikus ábrázolások a hellenisztikus keleti művészetnek térfoglalását mutatják, a bibliából vett képek a nyugati keresztény hitéletnek a bizonyosságai. Egyik tünete ez Kelet és Nyugat dunamenti összeköttetésének és annak az átmeneti állapotnak, melyben a pogány és keresztény világnézet végső küzdelmét vívta egymással. Arra is van adatunk, hogy ez a dunamenti, köztük a fejérmegyei kereszténység is, melyik árnyalathoz tartozott. Rómának vagy az arianizmusnak volt-e követője? Erre vetnek fényt Szent Ambrus 378-ból való szavai: Nonne de Thraciae partibus per Ripensem Daciam et Mysiam omnemque Valeriam Pannoniorum totum illum limitem sacrilegis pariter vocibus et barbaricis motibus audivimus inhorrentem. Vagyis az arianizmus volt itt az uralkodó szekta.

Ez ellen kezdte meg a nagy milanoi püspök hadjáratát a limesmentének megingása idején és mikor ez összeomlott, az eretnokség büntetését látta Valeria balsorsában (Szent István emlékkönyv. I. 151. l.).

(Székefehérvár, 1938. XII. 3.)

† *Marosi Arnold.*

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Hol verték Szent István pénzeit?

Kiegészítésül annak, amit a feltett kérdéssel kapcsolatban már röviden megírtunk (Szfvári Szemle 1938, 15. l.), közöljük Dr. Huszár Lajos dolgozatából (Szent István pénzei, Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. II. k.) az ide vonatkozó részt, mint Székefehérvár történetét közelebbről érdeklő adatot. Mint ismeretes Szent István pénzei II. Henrik bajor herceg 985 és 995 között vert regensburgi pénzei után készültek, hátlapjukon Regia Civitas körirattal. E körirat feltétlenül a pénzverő helyet jelentette, csak az a kérdés, melyik várost. A kérdésre határozott választ adni nem lehet. A vélemények megoszlanak Esztergom és Székefehérvár között.

A régebbi irodalom Székefehérvárt részesítette előnyben¹⁾ és pedig főként a Hartvik-féle életrajz alapján, mely szerint Fehérvár lett volna a királyi székhely és mint ilyen Schönvisnerék szerint »regia civitas.« A Tudományos Gyűjtemény adata szerint pedig Fehérvárt őrzik is egy régi pénzverőhely emlékezetét Pénzverőpuszta néven. Az előbbire nézve azonban meg kell jegyezni, hogy a város neve mindig Alba regalis és nem Regia Civitas, az utóbbira pedig, hogy Székefehérvárott Károly Róbert korában okvetlenül volt pénzverés, tehát a Pénzverő puszta ennek az emlékezetét is őrizheti.

Esztergom mellett nyomossabb okok szólnak, melyekkel legutóbb Gálócsy Zoltán foglalkozott.²⁾ Az ő érveinél azonban sokkal jelen-

tősebb Esztergom pénzverői mivoltára az esztergomi érsek pizetum joga és az a tény, hogy Esztergom a XIII. század folyamán a fő pénzverő volt Magyarországon. A pizetum azt a jövedelmet jelentette, amely a pénzverőkamrákban az érseket minden feldolgozott márká után egy nehezék értékben megillelte. Ezt a jövedelmet az érsek azon ellenszolgáltatásért kapta, hogy kiküldött embere (pizetarius) révén állandóan felügyelt a pénzverés menetére és a veretmintákat az ő embere intézte. Kollányi szerint, ki a pizetum jogot ismertette,³⁾ ezt a jogot az esztergomi érseknek Szent István adta. Az a tény pedig, hogy a pénzverés ellenőrzése az esztergomi érsek joga volt, nagyon valószínűvé teszi azt a feltevést, hogy ez esetben a pénzverés Esztergomban folyt.

Erdy áthidalva a kérdést, felveti, hogy esetleg mindkét helyen veretett pénzt Szent István. Ezt a bizonyára Szent István által is ismert 864-i frank Edictum Piztense 12. fejezetére alapítja, amely szerint csak a királyi palotában lehet pénzt verni. Mivel pedig Székefehérvárott volt Szent Istvánnak palotája, feltehető, hogy itt is volt pénzverés.

Marosi Arnold.

¹⁾ Schoenvisner, majd Weszler kéziratos jegyzeteiben, valamint a Tudományos Gyűjtemény 1818, 19. l.

²⁾ Gálócsy Z. Esztergom vagy Székefehérvár. Num. Közl. 1906, 92 s. köv. l.

³⁾ Kollányi F. Az esztergomi érsek pizetum joga. 1889.